ISSN 2591-1201 LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme
Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2019

Redakcija te številke je bila zaključena 31. 5. 2019.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Janez Kranjc
Lovro Šturm osemdesetletnik
7

Razprave

Andrej Naglič
Publicistična dejavnost dr. Lovra Šturma
21

Blaž Ivanc
Milan Komar in Evgen Vasiljevič Spektorski – sopotnika preskoka iz prava v filozofijo
41

Mirjam Dujo Jurjevčič
Revolucionarno nasilje na širšem cerkniškem območju 1942
65

Mateja Čoh Kladnik
Dr. Franc Klar: zdravnik in narodni poslanec pred Sodiščem slovenske narodne časti
95

Tamara Griesser Pečar
Show Trials in Slovenia: The Case of Ljubo Sirc
119

Igor Grdina
Zgodovina kot servis
147

Boštjan Kolarič
Ustavno sodišče Republike Slovenije
kot varuh človekovega dostojanstva
173

In memoriam

Tamara Griesser Pečar
Prof. Justin Stanovnik
197

Recenzije

Andrej Rahten
Janez Hladnik, Od Triglava do Andov.
V službi Cerkve in naroda. Spomini
205

Jelka Piškurić
Marta Rendla, »Kam ploveš standard?«,
Življenjska raven in socializem
213

Renato Podbersič
Davor Marijan, Rat Hrvata i Muslimana
u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.
217

R a z p r a v e

Prejeto: 23. 4. 2019
1.01 Izvirni znanstveni članek

Mirjam Dujo Jurjevčič[1]

Revolucionarno nasilje na širšem cerkniškem območju 1942[2]

Izvleček

V prispevku je predstavljeno revolucionarno nasilje leta 1942 na širšem cerkniškem območju, tj. na območju nekdanjih občin Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek in Sv. Vid. Nasilje je bilo usmerjeno proti resničnim, domnevnim in potencialnim nasprotnikom komunistične revolucije. Vseh smrtnih žrtev revolucionarnega nasilja je bilo sedeminštirideset, od tega devetintrideset civilistov. Opisani so nekateri primeri umorov, ropov in požigov, ki so jih izvedle partizanske enote.

KLJUČNE BESEDE: Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek, Sv. Vid, 1942, revolucionarno nasilje, žrtve, likvidacije, Krimska jama

1 Mirjam Dujo Jurjevčič, asistentka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, mirjam.jurjevcic@scnr.si.

2 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna

Abstract

The article presents the revolutionary violence in the wider Cerknica area in 1942, i.e. in the territory of the former municipalities of Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek and Sv. Vid. The violence was directed at the real, alleged and potential opponents of the communist revolution. There was a total of 47 victims of revolutionary violence, 39 of which were civilians. The article describes some cases of murder, robbery and arson carried out by the Partisan units.

KEY WORDS: Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek, Sv. Vid, 1942, revolutionary violence, victims, liquidations, Krimska jama cave

Cerknica in njena širša okolica pred drugo svetovno vojno

Obravnavano območje spada k Notranjski in je pred ter med drugo svetovno vojno obsegalo občine Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek in Sv. Vid.[3] Pred vojno je tu živelo 8525 prebivalcev.[4] Največji naselji sta bili Cerknica in Rakek, ki sta bili tudi upravni središči. Skozi Rakek je potekala železnica, ki je pomenila pomembno prometno povezavo tako kar zadeva potniški kot tovorni promet. Prebivalstvo se je ukvarjalo s kmetijstvom, z gozdarstvom, nekaj je bilo obrtnikov, nekateri so se ukvarjali tudi s prevozništvom, največ delavstva je bilo predvsem v Cerknici in na Rakeku. Z vzpostavitvijo rapalske meje[5] je območje na zahodnem delu postalo obmejno in ljudje so se ukvarjali tudi s tihotapstvom. Politično je prostor obvladovala Jugoslovanska radikalna zajednica, ki je dobila večino v vseh tedanjih občinah tudi na zadnjih parlamentarnih volitvah leta 1938. Znotraj nje je delovala Slovenska ljudska stranka.[6]

Italijanska okupacija in začetki organiziranja Komunistične partije in Osvobodilne fronte ter partizanskih enot

3 Danes spada to območje k Občini Cerknica.

4 Damijan Guštin, Martin Premk, *Notranjski odredi 1942–1945*, Knjižnica NOV in POS 31/2, 31/3, Ljubljana 2004, str. 11, 12.

5 Z Rapalsko pogodbo, ki sta jo 12. novembra 1920 v Rapallu podpisali Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Kraljevina Italije, je bila določena meja med državama.

6 Stane Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem: gradivo Komisije za raziskavo povojnih množičnih pobojev in drugih nepravilnosti občine Cerknica, Partner graf, Grosuplje, Ljubljana 1996 (dalje Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem), str. 9, 12, 20, 21.

Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, 6. aprila 1941, je obravnavano območje zasedel italijanski okupator. Prve italijanske izvidniške enote so se pojavile v Cerknici 11. aprila 1941, naslednji dan pa je vkorakala že večja vojaška enota in zasedla Rakek, Cerknico, Begunje in Grahovo. Območje je spadalo v okvir maja ustanovljene upravne enote Ljubljanska pokrajina, ki je bila priključena Kraljevini Italiji.[7]

Maja 1941 je bila partijska organizacija ustanovljena v Cerknici, junija pa na Rakeku. Na začetku tega meseca je bil ustanovljen okrožni komite KPS za Notranjsko, medtem ko je bilo notranjsko okrožje poleti razdeljeno na šest rajonov. Obravnavano območje je spadalo pod begunjsko-cerkniški rajonski komite KPS. Notranjsko okrožje se je nato v novembru 1941 razdelilo na dve okrožji, cerkniško in vrhniško. V cerkniško okrožje so spadali rajoni Cerknica, Loška dolina in Bloke. Julija 1941 se je formiral okrožni odbor Osvobodilne fronte (OF) za cerkniško okrožje, od meseca avgusta pa še terenski odbori OF.[8] Prva organizirana partizanska enota na obravnavanem območju je bil Krimski bataljon, ustanovljen 10. oktobra 1941. Ta je izvedel napad na italijanski posadki v Ložu in Bezuljaku 19. in 20. oktobra 1941 ter bil nato razbit. Decembra je bila ustanovljena Kožlješka četa in v januarju so njeni borci prešli v novoustanovljeni Šercerjev bataljon, ki je postal prvi bataljon

7 Več: Tone Kebe, »Priprave in začetki vstaje na Cerkniškem in Rakovškem«, v: *Notranjski listi II* (ur. Janez Šumrada, Božo Levec), Kulturna skupnost občine Cerknica, Cerknica 1981 (dalje Kebe, »Priprave in začetki vstaje na Cerkniškem in Rakovškem«) str. 19–23; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 23.

8 Vida Deželak Barič, »KPS in revolucionarno gibanje 1941–1943«, v: *Razpoznavanja 7*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2007, str. 103; Kebe, »Priprave in začetki vstaje na Cerkniškem in Rakovškem«, str. 28– 33; Anton Avsec, »Kratek oris priprav na množično vstajo in na oblikovanje osvobojenega ozemlja na Notranjskem pozimi 1941–1942«, v: *Notranjski listi II* (ur. Janez Šumrada, Božo Levec), Kulturna skupnost občine Cerknica, Cerknica 1981, str. 153.

aprila formiranega prvega Notranjskega odreda (NO).[9] Odred je deloval do 25. junija 1942, namesto njega pa je bil 1. julija ustanovljen Krimski odred. Vanj sta bila vključena dotedanji 1. bataljon Ljuba Šercerja NO in 5. bataljon NO. Na začetku oktobra 1942 je Krimski odred prenehal delovati in je bil vključen v novoustanovljena Notranjski odred in Šercerjevo brigado.[10]

Do napada na italijansko posadko v Bezuljaku italijanska vojska ni izvajala večjega terorja nad civilnim prebivalstvom, potem pa se je zaostrilo. Italijanska oblast je začela izvajati hišne preiskave in zaslišanja prebivalstva. Spomladi leta 1942 so bile partizanske enote že dobro organizirane in z razvojem partizanskega gibanja so se pomnožile tudi njihove akcije proti italijanski vojski, kar je povzročilo tudi povečanje nasilja italijanske vojske nad civilnim prebivalstvom. Nasilje okupatorja se je razplamtelo med italijansko ofenzivo julija in avgusta 1942. Požigali so vasi, streljali talce, pošiljali ljudi v internacijo. Samo v Občini Sv. Vid so Italijani v juliju in avgustu 1942 ustrelili štiriinpetdeset civilistov,[11] v Občini Begunje pri Cerknici enaindvajset civilistov,[12] v občinah Cerknica in Rakek pa skupaj šest.[13]

Žrtve revolucionarnega nasilja na širšem cerkniškem območju leta 1942

Revolucionarno nasilje na širšem cerkniškem območju, to je na območju nekdanjih občin Begunje pri Cerknici, Cerknica,

9 Več o notranjskih odredih: Franci Strle, *Pregled razvoja in poveljniške sestave notranjskih odredov*, Odbor Notranjskega odreda, Cerknica 1986. Glejte tudi: Damjan Guštin in Martin Premk, *Notranjski odredi 1942–1945*, Skupnost borcev Notranjskih odredov, Ljubljana 2004.

10 *Enciklopedija Slovenije*, knj. 6, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, str. 13, 14; *Enciklopedija Slovenije*, knj. 8, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994, str. 10.

11 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 148–156.

12 Prav tam, str. 82–92.

13 Prav tam, str. 110–124.

Rakek in Sv. Vid, je bilo usmerjeno proti resničnim, domnevnim in potencialnim nasprotnikom komunistične revolucije. V okviru partizanskega gibanja proti okupatorju je hkrati šlo tudi za komunistično revolucijo, tj. za popoln prevzem oblasti s strani komunistične partije.[14] Usmrtitve nasprotnikov komunistične revolucije je partizansko gibanje izvajalo na podlagi Odloka SNOO o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev z dne 16. septembra 1941. Na podlagi tega predpisa so lahko po hitrem postopku odstranili vsakogar, ki bi bil prepoznan kot nasprotnik revolucije.[15] Pred usmrtitvijo je bilo veliko žrtev mučenih. Nasilje se je izvajalo tudi v drugih oblikah, kot so npr. ropi oziroma rekvizicije, požigi stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij. Zaplenjeno blago je bilo tudi glavni vir preskrbe partizanskih enot.

Začetki revolucionarnega nasilja na širšem cerkniškem območju segajo na konec leta 1941, ko sta odjeknila prva smrtna strela s partizanske strani. Petdesetletni delavec iz Unca Andrej Malec je bil prva žrtev partizanov na tem območju. Ubit je bil 26. novembra 1941.[16] Naslednji mesec, decembra 1941, je bil ubit sedemnajstletni dijak Marjan Pregeljc iz Begunj. V *Slovencu* so zapisali: »*18. XII. 1941. Neznan partizan je napadel v Begunjah trgovca Medena. Meden je bil hudo poškodovan, sorodnik Pregelj Marijan, petošolec, pa ubit.*«[17] Pregeljc naj bi bil ubit pomotoma, saj naj bi bil strel namenjen trgovcu Ivanu Medenu, svaku Mar-

14 Milko Mikola, *Revolucionarno nasilje na Štajerskem 1941–1945*, Celjska Mohorjeva družba, Inštitut Karantanija, Celje, Ljubljana 2014 (dalje Mikola, *Revolucionarno nasilje na Štajerskem*), str. 11.

15 Prav tam, str. 12. Glejte tudi: Tamara Griesser Pečar, *Razdvojeni narod, Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2004, str. 143–151.

16 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 123; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=48887, 4. 3. 2019.

17 »Razkroj komunistično partizanske akcije«, »Iz begunske kronike«, *Slovenec*, št. 206 a, 8. 9. 1942, str. 3.

jana Pregeljca.[18] Pregeljc je umrl 23. decembra 1941 v bolnišnici v Logatcu.[19]

Do pomladi 1942 so se partizanske enote že dobro organizirale. Vojaške akcije so bile usmerjene ne samo proti okupatorju, temveč tudi proti civilnemu prebivalstvu, ki ni podpiralo partizanskega gibanja in ki je na kakršenkoli način sodelovalo z italijanskim okupatorjem.

Leteča udarna patrulja, ki je spadala v Šercerjev bataljon in ji je poveljeval Stanko Semič–Daki, je zvečer, 23. aprila 1942, prišla k Sv. Vidu nad Cerknico in se najprej ustavila na domu tedanjega župana Sv. Vida Antona Tekavca iz Tavželj. Po pripovedovanju njegovega sina Alojza so ob pol devetih zvečer v hišo vstopili trije partizani in začeli iskati očeta. Župana Tekavca naj bi partizani našli na krušni peči. Posvetili so mu s svetilko v obraz, ga na kratko zaslišali in zahtevali, da z njimi odide iz hiše. Ker se župan ni hotel podrediti njihovim zahtevam, so ga ustrelili v hiši.[20] Od tam so odšli k Sv. Vidu in umorili občinskega tajnika Franca Sterleta. Njegova žena ga je že na začetku vojne opozarjala, da je v nevarnosti, ker je bil proti komunizmu. Na njegov dom so prišli isti večer kot k županu Tekavcu partizani leteče udarne patrulje, ga odpeljali v občinsko stavbo in ga tam ubili.[21] Tretja žrtev tistega večera

18 Janko Maček, »Komunisti udarijo po Menišiji«, v: *Zaveza*, letn. 7, št. 24, marec 1997 (dalje Maček, »Komunisti udarijo po Menišiji«), str. 19.

19 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 83; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=67327, 4. 3. 2019.

20 Multimedija SCNR, Arhiv pričevanj, 2012, SCNR/PRIČ/02/2012, Pričevanje Alojz Tekavec, 26. 1. 2012 (dalje Pričevanje Alojz Tekavec); Tine Velikonja, »Tako se je začelo …«, v: *Zaveza*, letn. 1, št. 1, polletje 1991 (dalje Velikonja, »Tako se je začelo …«), str. 8; Črne bukve. O delu komunistične Osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu, Ljubljana 1990 (ponatis iz leta 1944) (dalje Črne bukve), str. 158; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 155; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=85942, 4. 3. 2019.

21 Multimedija SCNR, Arhiv pričevanj, 2014, SCNR/PRIČ/01/2014, Pričevanje J. S., 28. 3. 2014; Črne bukve, str. 156; Okoliš, Žrtve druge svetovne

je bil občinski svetovalec na občini Sv. Vid Valentin Strle iz vasi Osredek. Partizani naj bi obkolili hišo in s tramom, ki je ležal pred njo, razbili vrata ter vdrli v hišo. Valentin se je skušal rešiti skozi okno, a ga je zadela krogla in je obležal mrtev.[22] V dokumentu Krajevnega ljudskega odbora Sv. Vid nad Cerknico je na seznamu zaposlitve sirot za imeni Franc Strle in Valentin Strle zapisano »*oče be-ga ubit od partizanov leta 1942*«.[23] V knjigi *Tomšičeva brigada* je zapisano, da so bili vsi trije člani Katoliške akcije in že v januarju 1942 pisno opozorjeni, »*naj prenehajo z izdajalskim početjem. V aprilu je obveščevalna služba OF izsledila, da pri Sv. Vidu snujejo prvo oboroženo tolpo bele garde na Notranjskem. Ukrepati je bilo treba brez odlašanja in milosti, zakaj v veljavi je bil odlok SNOO o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev, ki je za take primere izdajstva določal smrtno kazen.*«[24]

V maju 1942 ni bilo žrtev, ki bi jih povzročile partizanske enote na obravnavanem območju, je pa višek partizansko nasilje doseglo v juniju in juliju leta 1942. V tem času je bilo umorjenih sedemintrideset oseb, od tega enaintrideset civilistov in šest partizanov.[25] Poleg partizanskega nasilja se je razmahnilo tudi nasilje okupatorja, saj je sredi julija 1942 šla skozi te kraje italijanska ofenziva, ki je prav tako povzročila veliko smrtnih žrtev in je bilo interniranih več oseb. Civilno prebivalstvo je bilo tako izpostavljeno tako okupatorjevemu kot tudi parti-

vojne na ožjem Notranjskem, str. 154; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=79310, 4. 3. 2019.

22 Velikonja, »Tako se je začelo …«, str. 8; Črne bukve, str. 156; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 151; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=79308, 4. 3. 2019.

23 Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje SI ZAL) CER 27, Okrajni ljudski odbor Sv. Vid na Cerknico, t. e. 2, a. e. 30, Seznam zaposlitve sirot.

24 Franci Strle, *Tomšičeva brigada*, uvodni del, Knjižnica NOV in POS 5/I, Ljubljana 1980 (dalje Strle, *Tomšičeva brigada*), str. 254.

25 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 82–92, 110–124, 148–156.

zanskemu nasilju. V nadaljevanju je opisanih nekaj primerov partizanskega nasilja iz tega obdobja.

V vasi Lešnjaki je 1. junija 1942 partizanska enota iskala moža in sina Frančiške Rupar, vendar ju niso našli, zato so odpeljali njo ter hkrati pobrali vso hrano in drugo blago. Frančiško Rupar so ubili ob potoku Zala.[26] Nečakinja Karolina se spominja, kako je videla vozove partizanov, ki so peljali proti Zali, za njimi pa je stopala njena teta.[27]

Sedemindvajsetega maja 1942 so partizani od doma odpeljali tajnika lesne zadruge[28] in člana fantovskega odseka Jožeta Kranjca iz Dobca, trgovca Alojzija Matičiča iz Begunj ter nekdanjega orožnika Mira Koširja iz Bezuljaka. Matičiču so iz njegove trgovine vzeli vse, kar se je dalo, in odpeljali s seboj. Kranjca in Matičiča so izpustili, Košir pa se ni vrnil nikoli več.[29] Glede smrti Mira Koširja obstaja več datumov. V časopisu *Slovenec* so zapisali: »*5. V. so odpeljali kmečkega fanta Kranjca Jožeta iz Dobca št. 11 in bolnega Koširja Mirota iz Bezuljka št. 8. Prvi se je vrnil naslednji dan, drugi se ni več vrnil, ker so ga ubili.*«[30] V dnevniku 1. bataljona Ljuba Šercerja je zapisan

26 Janko Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, v: *Zaveza*, letn. 7, št. 25, junij 1997 (dalje Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«), str. 16; Črne bukve, str. 155; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 150; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=73056, 4. 3. 2019.

27 Multimedija SCNR, Arhiv pričevanj, 2013, SCNR/PRIČ/02/2013, Pričevanje Karolina Klančar, 10. 4. 2013.

28 Janko Maček, »Umor še ene slovenske učiteljice«, v: *Zaveza*, letn. 6, št. 23, december 1996, str. 15.

29 Janko Maček, »Boj Meniševcev za golo življenje«, v: *Zaveza*, letn. 18, št. 68, marec 2008 (dalje Maček, »Boj Meniševcev za golo življenje«), str. 15, 18; Črne bukve, str. 146 (v Črnih bukvah je za umor Mira Koširja naveden datum 5. 4. 1942); http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=38839, 4. 3. 2019.

30 »Razkroj komunistično partizanske akcije«, »Iz begunske kronike«, *Slovenec*, št. 206 a, 8. 9. 1942, str. 3 (dalje »Razkroj komunistično partizanske akcije«, *Slovenec*).

datum 6. junij 1942 kot dan likvidacije Mirka Koširja, ki ga je izvedla njegova 3. četa.[31] V knjigi Staneta Okoliša Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem pa je datum 3. junija 1942 in navedba, da je bil vržen v Krimsko jamo.[32]

V časopisu *Slovenec* so zapisali o ubojih žena in mož iz Cerknice: »*10. VI. so odpeljali Rožanca Franceta, čevljarja iz Begunj, in Mulca Jožeta[33] iz Cerknice. Po treh dneh se je prvi vrnil, drugi je za vedno izginil. Teden dni pozneje so odpeljali še dve svakinji Mulčevi: Ivanko in Francko in 6-letno hčerko. Svakinji[34] sta izginili za vedno v Krimski jami, otroka pa so orožniki našli te dni v Rakitni. V Begunjah so imeli poseben terenski oddelek, ki je vodil v partizanski brlog razne partizanom neljube osebe. Tako so pripeljali orožnika Urbasa[35] z Rakeka, Zrimškovega Frenka[36] iz Cerknice in še nekaj deklet iz cerkniške doline. Vse omenjene*

31 »Operacijski dnevnik in poročila enot 1. bataljona ‚Ljubo Šercer' Notranjskega odreda«, htpp://www.geocities.ws/siorli/dnevnik_bataljona_ljubo_sercer.htm, 24. 5. 2012.

32 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 85.

33 To naj bi bil Jožef Mulec, ubit in vržen v Krimsko jamo, 10. junija 1942 (Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 113); Črne bukve, str. 151; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=55388, 4. 3. 2019.

34 To sta bili 37-letna Ivanka Mihevc in njena sestra, 19-letna Francka Drenik iz Cerknice. Ubiti sta bili v juliju 1942 in vrženi v Krimsko jamo (Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 110). Kot datum smrti obeh je v dokumentih Komisije Vlade RS za izvajanje Zakona o popravi krivic (dalje Komisija ZPKri) zapisan 30. junij 1942 (Komisija ZPKri, spis št. 130-144/2006); http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=52641, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=14805, 4. 3. 2019.

35 Ivan Urbas, 19-letni orožnik z Rakeka. Ubit je bil v juliju 1942 in vržen v Krimsko jamo (Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 122); http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=89474, 4. 3. 2019.

36 Njegov priimek je v knjigi Staneta Okoliša zapisan kot Srimšek (Okoliš,

so partizani pobili in pometali v Krimsko jamo.«[37] V dnevniku 1. bataljona Ljuba Šercerja je zapisan datum 10. junij 1942 kot dan likvidacije Jožeta Mulca, ki ga je izvedla njegova 3. četa.[38] Tudi v zgodovinskem zborniku *Notranjski listi* zasledimo zapis o uboju Jožeta Mulca, kjer je navedeno, da je »*baje nosil pod zavihkom suknjiča italijansko legitimacijo in se je lahko prosto gibal tudi po policijski uri*«.[39] Zaradi izdajstva naj bi tako bila umorjena tudi Franc Srimšek in Ivan Urbas.[40] Po pričevanju Jožeta Martinčiča, je bil njegov oče prijatelj z Jožetom Mulcem. Spominja se, da je Mulec želel po razpadu Kraljevine Jugoslavije orožje, ki ga je pustila jugoslovanska vojska, zbrati in organizirati odpor proti Italijanom, vendar to ni bilo po volji revolucionarni strani.[41] O izginotju Ivanke Mihevc in Francke Drenik se spominja njuna sorodnica, da je 29. junija 1942 po kosilu odšla od doma Ivanka Mihevc skupaj s svojo sestro Francko Drenik in z njeno nečakinjo Verico Mulec, da bi izročili paket Jožetu Mulcu, ki naj bi ga zadrževali domači partizani. Ti so želeli, da mu paket izroči njegova žena Marija Mulec, ki je bila sestra Ivanke Mihevc. Ker pa je Marija ponoči zbolela, sta paket odnesli Ivanka Mihevc in Francka Drenik. Po tistem dnevu Ivanke in Francke ni bilo nikoli več nazaj. Verico so ločili od tet in se je po dveh mesecih vrnila vsa prestrašena in razcapana z Rakitne.[42]

Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 111); http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=77935, 4. 3. 2019.

37 »Razkroj komunistično partizanske akcije«, *Slovenec*, str. 3.

38 »Operacijski dnevnik in poročila enot 1. bataljona ‚Ljubo Šercer' Notranjskega odreda«, htpp://www.geocities.ws/siorli/dnevnik_bataljona_ljubo_sercer.htm, 24. 5. 2012.

39 Kebe, »Priprave in začetki vstaje na Cerkniškem in Rakovškem«, str. 23.

40 Prav tam, str. 23.

41 Jože Možina, *Pričevalci*: Jože Martinčič, TV SLO 1, 19. 2. 2019, https://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174596408 , 25. 2. 2019.

42 Komisija ZPKri, spis št. 130-144/2006; Okoliš, Žrtve druge svetovne

V juniju naj bi bil odpeljan v Krimsko jamo in tam umorjen kot civilna žrtev Janez Ponikvar iz kraja Hribljane.[43] Okrajni ljudski odbor Rakek pa je zapisal, da je bil kot dezerter iz vrst NOV in POJ[44] likvidiran.[45]

Prav tako je bil v juniju umorjen Jože Drobnič, ki je izhajal iz revne družine iz kraja Hruškarje. K partizanom je pristopil, ker je verjel v pravičnejši družbeni red, ki ga je obljubljala revolucionarna stran. Njegova enota je rekvirirala v Hribljanovem mlinu pri Cajnarjih, on pa se je po tem spotoma ustavil doma in materi izročil nekaj moke. Nekdo ga je ovadil in tako so ga partizani umorili nekje pri Krimski jami oziroma ga vrgli vanjo.[46] Isti mesec je bil ustreljen tudi mladoletni partizan Ivan Lešnjak iz Lešnjakov.[47]

Največji pokol partizanskih enot na Cerkniškem se je zgodil v mesecu juliju 1942, ko je bilo ubitih šestindvajset oseb, od tega štiriindvajset civilistov. Enajstega julija[48] so v Grahovem od doma odpeljali šest vaščanov, med njimi orožnika Ivana Žagarja, njegovo ženo Frančiško in njenega očeta Anzelma Barago. Ivan je bil orožnik v Kosovski Mitrovici in se je julija

vojne na ožjem Notranjskem, str. 113.

43 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 149; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=66041, 4. 3. 2019.

44 Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije (NOV in POJ).

45 SI ZAL CER 10, Okrajni ljudski odbor Rakek, t. e. 18, a. e. 572, Predmet: Dostava pritožbe Ponikvar Marije. OLO notranjski – Rakek, 1. 2. 1946.

46 Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, str. 13; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 149; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=15055, 4. 3. 2019.

47 Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, str. 13; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 150; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=46105, 4. 3. 2019.

48 Kot datum smrti se navaja tudi 8. 7. 1942 (Komisija ZPKri, spis št. 714-01-205/2000).

1941 vrnil z ženo ter eno leto in pol staro hčerko v Grahovo. Partizani so prišli ponoči na njihov dom in jih odpeljali ter umorili na Križni gori, kjer je taborila četa Zidanškovega bataljona.[49] Isti večer so odpeljani še tri ženske, ki naj bi bile v stiku z italijanskimi vojaki.[50]

Krimska jama je bila strah in trepet prebivalcev Menešije in njene okolice, saj so partizani več civilistov s tega območja, nekatere še žive, vrgli v to jamo. Med žrtvami je bilo osem žensk.[51] Enajstega julija 1942 so v Krimsko jamo vrgli Ivanko Purkar iz Gornjih Otav, staro dvajset let.[52] Bila je na obisku pri bratu v Ljubljani, kjer so ga Italijani zaprli. Ko se je vrnila domov, so jo partizani prišli iskat ter jo odpeljali in vrgli v Krimsko jamo.[53]

Trinajstega julija so prišli partizani na dom Marije Zalar iz Kožljeka. Hoteli so, da jim pokaže pot do Stražišča.[54] V Begunjah so trije partizani, domačini, povabili sestri Ano Obreza

49 Črne bukve, str. 161; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 117; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=97835, Ivan Žagar, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=97822, Frančiška Žagar, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=2829, Anzelm Baraga, 4. 3. 2019; Komisija ZPKri, spis št. 714-01-4815/98;

50 http://www.zaveza.si/index.php/home/misel-in-spomin/34-aktualne-novice/332-grahovo-v-ognju-groze, Stane Okoliš, *Grahovo v ognju groze*, 4. 11. 2014; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=40427, Jožefa Krajc, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=50074, Ana Martinčič, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=50123, Marija Martinčič, 4. 3. 2019.

51 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 84, 88, 89, 110.

52 Črne bukve, str. 155; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 88; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=68804, 4. 3. 2019.

53 Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, str. 13.

54 Vanja Kržan, »Še je prostor v Krimski jami«, v: *Zaveza*, letn. 15, št. 56, marec 2005 (dalje Kržan, »Še je prostor v Krimski jami«), str. 37; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=95245, 4. 3. 2019.

in Jožefo, poročeno Šivec, naj gresta z njimi v vas, na veselico. Jožefa se je z dvema otrokoma vrnila iz Osredka domov, potem ko so ji Italijani ubili moža. Oče jima je branil oditi, a so partizani zahtevali in obljubili, da se vrneta do večera.[55] Takrat so partizani odpeljali od doma še Ano Mestek iz Gore ter sestri Angelo in Ano Juvančič iz Begunj. Nekaj dni so vseh šest deklet in žena zadrževali v partizanskem taborišču, nato pa so jih še žive vrgli v Krimsko jamo. Stare so bile od šestnajst do petintrideset let ter so bile obdolžene izdajanja in druženja z Italijani.[56]

Omeniti je treba, da sta bila v letu 2016 izvedena izkop in prenos trupel osemindvajset oseb iz Krimske jame. Med njimi so bili še nerojeni otrok v dvaintridesetem tednu, enomesečni dojenček, dve do tri leta star otrok, osem žensk, ki so bile stare od šestnajst do petintrideset let, ter sedemnajst moških, starih od enajst do petdeset let. Mladoletnih oseb je bilo devet, mladih odraslih štirinajst, starejših od trideset let pa pet. Dokaj celih lobanj je ostalo devet. V dveh lobanjah sta bili strelni rani, v eni pa vbod noža. Preiskava je pokazala, da so bile žrtve v brezno večinoma pometane brez oblačil. Najdenih je bilo le nekaj osebnih predmetov (žepni nožek, lasnice, zobna ščetka, del očal, trinajst italijanskih kovancev iz let 1940–1941,

55 Jožica Šušteršič »Tudi Rakitni ni bilo prizaneseno«, v: *Zaveza*, letn. 14, št. 52, marec 2004, str. 55; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=57687, Ana Obreza, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=81515, Jožefa Šivec, 4. 3. 2019.

56 Janko Maček, »Župnik Viktor Turk – žrtev za vero in Menišijo«, v: *Zaveza*, letn. 23, št. 90, september 2013 (dalje Maček, »Župnik Viktor Turk – žrtev za vero in Menišijo«), str. 28; Kržan, »Še je prostor v Krimski jami«, str. 38; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 84, 87, 89; *Črne bukve*, str. 144; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=31201, Ana Juvančič, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=31202, Angela Juvančič, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=52082, Ana Mestek, 4. 3. 2019 (za kraj izginotja Ane Mestek je navedena Iška tako na seznamu smrtnih žrtev Inštituta za novejšo zgodovino (dalje INZ) kot tudi na seznamu žrtev *Komisije za raziskavo povojnih množičnih pobojev in drugih nepravilnosti občine Cerknica*, Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 87).

jugoslovanski novčič iz leta 1925, nekaj gumbov, koščkov blaga in delov obutve).[57]

Med žrtvami, ki so jih umorili partizani, je bil tudi župnik pri Sv. Vidu Karel Žužek, rojen 19. oktobra 1892 v Velikih Laščah. Leta 1934 je prišel za župnika k Sv. Vidu. Prejel je pismo vodstva brigade Ljube Šercerja, s katerim so od njega zahtevali, da bi pregovoril nekatere fante in cerkvene pevce ter kaplana Pezdirja, naj se javijo partizanom. Zagrozili so, da bodo v nasprotnem primeru partizani pobili nekaj deklet in drugih, ki so jih imeli za talce. Župnik fantov ni prepričeval, saj je vedel, da naj bi to pomenilo, da jih pošilja v gotovo smrt.[58] Po pričevanju Alojza Tekavca je bil župnik zelo priljubljen med ljudmi in ubit po nedolžnem. V Jazbinah blizu vasi Sv. Vid so imeli partizani zasedo in so ga na cesti ubili.[59] Truplo so nato zavlekli v jarek blizu ceste in ga napol zakopali. Njegovo truplo je po naključju odkril domačin, ko je šel po drva, v novembru 1942.[60] V časopisu *Domoljub* so zapisali, da je šel z volmi čez grob in se mu je vdrlo.[61] Vaški stražarji so ga nato odkopali. Ob njem so našli tudi njegovo kolo, ki je bilo popolnoma zvito. Znaki na truplu so kazali, da ga niso ubili s streli, ampak so nezavestnega s kamenjem zadelali v grob. Na noge so mu dali tri težke kamne, obraz prekrili z robcem, iz ust pa mu izpulili

57 Bogdan Sajovic, »Žrtve iz Krimske jame končno dostojno pokopane«, *Demokracija*, 41/XXI, 13. oktober 2016, str. 51; Ivo Žajdela, »Plemenito delo pokopa«, *Družina*, 16. 10. 2016.

58 *Palme mučeništva*. Ubiti in pomorjeni slovenski duhovniki, redovniki in bogoslovci in nekateri verni laiki (ur. Anton Pust, Zdravko Reven, Božidar Slapšak), Mohorjeva družba, Celje 1994 (dalje *Palme mučeništva*), str. 213.

59 Pričevanje Alojz Tekavec.

60 *Palme mučeništva*, str. 94; Janko Maček, »Rdeči sij nad Krpanovo deželo«, v: *Zaveza*, letn. 3, št. 10, september 1993 (dalje Maček, »Rdeči sij nad Krpanovo deželo«), str. 17; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 153; *Črne bukve*, str. 162; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=99746, 4. 3. 2019.

61 »Truplo župnika Žužka so našli«, *Domoljub*, št. 48, 25. 11. 1942, str. 4.

zlate zobe. Ko je prišel k zavesti, se je poskušal rešiti, a ker je bil ves obložen s kamenjem, mu ni uspelo in je v mukah umrl 17. julija 1942.[62] Terenci naj bi med ljudmi razširili govorico, da je bil ubit, ker so pri njem našli seznam mož in fantov, ki naj bi jih Italijani postrelili ali odpeljali v internacijo.[63]

Kovačevi iz Begunj pri Cerknici so bili verna družina. Oče Janez je bil znan kot zelo delaven in razgledan človek. Poleg kmetije so imeli še kovačijo. Očetu Janezu so v kovačiji pomagali vsi trije starejši sinovi. Najstarejši sin Janez je bil predsednik Katoliške akcije, zelo je bil aktiven pri prosvetnem društvu, veliko je bral in se izobraževal.[64] 27. julija 1942 so prišli partizani Krimskega odreda h Kovačevim v Begunje. Oče Janez jim ni hotel odpreti, sinovi pa so se skrili na podstrešje. Najmlajšemu Vinku se je uspelo izmuzniti, vendar pa je bil pozneje v povojnih pobojih ubit. Tisto noč so tako prijeli očeta ter sinova Janeza in Franceta, jih zvezali in nameravali odgnati s seboj. Pred hišo je Janez poskušal zbežati, vendar ga je strel zadel v trebuh in je obležal na sosedovem dvorišču. Do njega je stopil partizan in mu z bajonetom prebodel vrat. Partizani so takoj po tem izginili iz vasi in s seboj odvedli Franceta, očeta pa so spustili. Franceta so po mučenju najbrž še živega vrgli v Mihčevo brezno v Ržišču. Po treh mesecih so vaški stražarji iz brezna potegnili truplo Franceta, kjer ni bilo sledi strelnih ran, le nohtov na rokah ni imel.[65] Franček Saje v knjigi *Belogardizem*

62 *Palme mučeništva*, str. 94, 95.

63 Maček, »Rdeči sij nad Krpanovo deželo«, str. 17.

64 Maček, »Komunisti udarijo po Menišiji«, str. 13, 14, 16.

65 Maček, »Komunisti udarijo po Menišiji«, str. 20–22; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 83; Črne bukve, str. 142; ZPKri, spis št. 130-431/2006; ZPKri, spis št. 714-01-800/2004; ZPKri, spis št. 714-01-178/2003; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=24299, Janez Hiti, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=24287, Franc Hiti, 4. 3. 2019.

o Janezu piše, da je »*neutrudno snoval belogardistično vaško stražo, zaradi česar so partizani 27. julija Hitija prijeli in ga obsodili na smrt*«.[66]

Posledica partizanskega nasilja nad civilnim prebivalstvom, umor bratov Hiti, ki sta uživala velik ugled med ljudmi ter pred tem umor šestih deklet iz begunjske fare, je bil povod, da je bila v Begunjah 30. julija 1942 ustanovljena prva vaška straža. Ustanovitvi vaške straže v Begunjah so sledile še ustanovitve vaških straž v vaseh Dobec, Bezuljak, Topol, Kožljek, Selščck in Dolenje Otave.[67]

Italijani so 24. julija ustrelili petnajst mož in fantov iz Otav, med njimi sta bila tudi dva otavska učitelja, ustrelili so še dva moža iz Koščakov in tri iz vasi Kranjče.[68] Nato so prišli partizani po 16-letno Pavlo in njeno 49-letno mater Terezijo Knap ter ju obdolžili, da sta krivi za poboj mož iz Otav.[69] Vrgli so ju v Mihčevo brezno.[70] Pri Pavli naj bi Italijani našli dovolilnico za prehod meje osvobojenega ozemlja in jo prisilili, da je povedala, kje jo je dobila. France Popit je izdajal dovolilnice za prehod meje (med »osvobojenim« in zasedenim ozemljem).

66 Franček Saje, *Belogardizem*, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1952, str. 404.

67 Aleš Nose, *Domobranci zdravo – Bog daj, Protikomunistične enote na Slovenskem 1942–1945*, Založba Modrijan, d. o. o., Ljubljana 2008, str. 44, 45.

68 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 88–90, 150; Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, str. 19.

69 Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, str. 19; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 87–90, 150; Maček, »Župnik Viktor Turk – žrtev za vero in Menišijo«, str. 28; Maček, »Boj meniševcev za golo življenje«, str. 20, 21.

70 Črne bukve, str. 145 (V Črnih bukvah je zapisano, da sta bili umorjeni 20. 7. 1942); http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=34776, Pavla Knap, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=34777, Terezija Knap, 4. 3. 2019.

Tako so prišli še do nekih seznamov, ki jih je imel Popit, vodja terenske organizacije, v svoji terenski pisarni.[71]

Usmrtitve civilnega prebivalstva je spremljala tudi rekvizicija partizanskih enot. O rekvizicijah po Menišiji je pisal tudi časopis *Slovenec*, kako so partizani v juniju in juliju ropali po Begunjah, kjer so izropali trgovino Alojza Matičiča ter odnesli blago, živež in denar ter nekaterim drugim vaščanom živino, prav tako tudi na Kožljeku. »*Noč za nočjo so pobirali živež, grozili ljudem. Bile so to strašne noči. S silo so prodajali svojega ´Poročevalca´ in šteli svoje pristaše. Rekrutirali so za svoj kader največje barabe iz našega kraja in okolice. V noči od 7. na 8. julija so partizani izropali trgovino Meden. Odnesli so veliko živeža, tobaka in 80 novih koles.*«[72]

V zvezi z rekvizicijami je Notranjski odred v svoji naredbi št. 6 sredi junija opozoril tudi na izsiljevanje in nasilno izvajanje. Opozoril je, da nekateri komandirji in politkomisarji izvajajo pritisk na posamezne bogatejše ljudi brez prisotnosti članov narodnoosvobodilnega odbora (NOO).[73]

Ker je na Notranjskem in Dolenjskem spomladi in poleti 1942 prihajalo do pogostih primerov neupravičenih in samovoljnih usmrtitev, ne le poveljstev partizanskih bataljonov, ampak tudi poveljstev njihovih čet, je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet julija in avgusta 1942 sprejelo predpisa, s katerima je bila štabom čet in bataljonov odvzeta pravica izreka smrtne obsodbe civilnim osebam, soditi so smela le »belogardistom«, ki so jih ujeli z orožjem. Civilistom so po teh predpisih smeli soditi v vseh kaznivih dejanjih le štabi odredov

71 Maček, »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, str. 19; Maček, »Župnik Viktor Turk – žrtev za vero in Menišijo«, str. 28; Maček, »Boj menišev cev za golo življenje«, str. 20, 21.

72 »Razkroj komunistično partizanske akcije«, *Slovenec*, str. 3.

73 Tone Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945*, 1 Država v državi, Založba Borec, Ljubljana 1985, str. 371.

in grupe odredov. Čete in bataljoni so o osumljenem smeli izvesti preiskovalni postopek, ga aretirati in zaslišati. Če je bil sum utemeljen, so morali osumljenca odpeljati v štab odreda, kjer so mu sodili, v nasprotnem primeru pa so ga morali izpustiti. Če je šlo za težje kaznivo dejanje, so morali osumljenega odvesti skupaj z dokazi v štab grupe odredov.[74]

Od začetka avgusta 1942 in do konca leta 1942 je bilo na obravnavanem območju umorjenih pet oseb, od tega trije civilisti, en partizan in en vaški stražar. Morda sta k zmanjšanju števila umorov prispevala tudi ta predpisa, zagotovo pa, da so bile ustanovljene vaške straže v nekaterih vaseh in so otežile prost prehod partizanskih enot čez ozemlje. Bili so sicer še poskusi partizanskih enot, da bi uničile postojanke vaških straž, a pri tem so bile bolj neuspešne. Ob tem so si partizanske enote želele nabrati čim več raznovrstnega blaga, živeža, saj so bile rekvizicije zelo pomembne za njihovo preskrbo.

Poveljstvo III. grupe odredov je z bataljoni pripravilo napad na vaško stražo v postojankah Begunje, Bezuljak, Dobec, Selščck, Topol in Hiteno. Napad sta izvedla Krimski odred in en bataljon Dolomitskega odreda v noči med 18. in 19. septembrom 1942. Begunjsko vaško stražo partizani niso mogli premagati. So pa zato požgali več hiš in gospodarskih poslopij okoli nje.[75] Tisto noč sta bila ubita v Bezuljaku Anton Primožič in Marija Žnidaršič.[76] Partizani so prišli do hiše Primožičevih

74 Mikola, Milko, *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1995, str. 7; Marjan Linasi, *Koroški partizani: protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske OF*, Mohorjeva Celovec 2010, str. 536; Damijan Guštin, »Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporniškega gibanja 1941–1945«, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1, Ljubljana 2004, str. 53, 54.

75 Maček, »Komunisti udarijo po Menišiji«, str. 22.

76 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 85, 86; *Črne bukve*, str. 154; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=67959, Anton

ter začeli razbijati po vhodnih vratih in streljati skozi okna, ki so bila brez šip. Po partizanskem napadu na italijansko skladišče s strelivom na Bezuljak 20. oktobra 1941 so namreč zaradi eksplozije šipe na oknih popokale. Anton je zbežal iz hiše skozi kuhinjsko okno, med begom so streljali nanj in ga ranili. Ranjen se je zatekel k sosedovim pod njihov kozolec. Partizani so prišli do njega in eden od njih ga je zabodel v trebuh ter ga umoril.[77] Družini Žnidaršič iz Bezuljaka so Italijani septembra 1942 požgali hišo, zato se je zatekla k sosedovim Zalarjevim. Kmalu zatem, 18. septembra 1942, pa so partizani zažgali tudi Zalarjevo hišo. Ko sta Marija in njen mož Janez Žnidaršič reševala premoženje iz goreče hiše, so partizani začeli streljati in Marijo na hišnem pragu ubili, medtem ko je v naročju držala eno leto staro punčko, da bi jo rešila iz goreče hiše. Drugi člani družine so se rešili.[78]

Dva bataljona Šercerjeve brigade sta 17. oktobra 1942 napadla vaške stražarje v Gornjih Otavah. Stražarji so se zatekli v šolsko poslopje in bili tam dobro utrjeni. Partizani so opustili napad, ker niso bili dovolj dobro oboroženi za napad v tako utrjeno stavbo. »*Da pa ne bi bila dolga pot iz taborišča zastonj*«, kot se je izrazil partizanski borec Šercerjeve brigade, Milan Guček, v svojih spominih o Šercerjevi brigadi, so rekvirirali pri čevljarju Koščaku ter mu pobrali »*precej mesa, drugega živeža in kup potrebščin*«.[79]

Čez teden dni je Šercerjeva brigada napadla še vaško stražo na Dobcu, v kateri so bili vaščani Dobca in še nekaj stražarjev

Primožič, 4. 3. 2019; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=99300, Marija Žnidaršič, 4. 3. 2019.

77 Vanja Kržan, »Satan obišče Bezuljak«, v: *Zaveza*, letn. 14, št. 55, december 2004 (dalje Kržan, »Satan obišče Bezuljak«), str. 53–55.

78 Komisija ZPKri, spis št. 130-796/2010; Kržan, »Satan obišče Bezuljak«, str. 53.

79 Milan Guček, *Strmi lazi, Šercerjeva brigada*, Partizanska knjiga in Založba Borec, Ljubljana 1984, str. 38, 39.

iz Bezuljaka. Vas je bila obdana z električno žico. Ker tudi te vaške straže niso mogli uničiti, je komandant Stjenka ukazal, naj se vas požge. Guček zapiše: »*Zagoreli so bližnji skednji in hlevi, živina je pričela mukati od strahu pred ognjem, reševati pa je niso mogli ne domačini ne partizani, ker so vse dohode h gorečim hlevom imeli na mušici belogardistični ostrostrelci in so tudi streljali na vsako senco, ki se je zarisala na rdeče ožarjenih zidovih. Bilo jih je le kakšnih petnajst, iz Dobca in bližnjega Bezuljaka, raztresenih po hišah v vsej vasi, ki so vso noč ustrahovali brigado.*«[80] Ponoči 25. oktobra 1942, ko se je brigada vračala v taborišče na Mokrecu, so rekvirirali še pri hišah vaških stražarjev v vasi Pikovnik. »*Otovorjena s krompirjem in z debelimi volmi na povodcih je pazljivo prekoračila rakitniško planjavo …*«[81] Napada Šercerjeve brigade na Dobec se spominja vaščan Dobca, ki je bil takrat še otrok: »*Na Dobcu so 28. oktobra 1942 partizani požgali domačijo, vso živino pa spustili, da je pobegnila v gozd. Celotno gospodarsko poslopje je bilo uničeno, ostala je le hiša. Brez pomoči dobrih ljudi ne bi mogli preživeti, saj ni bilo niti mleka za otroke niti živine, da bi si z njo pomagali pri delu na polju in v gozdu. S pomočjo dobrih ljudi smo tudi hlev počasi postavili nazaj. Ker očeta ni bilo doma, smo morali vsi otroci, čeprav majhni, šibki in lačni, prijeti za vsako delo in pomagati mami, da smo se prebijali iz dneva v dan.*«[82]

Zadnja žrtev revolucionarnega nasilja na obravnavanem območju v letu 1942 je bil župnik Franc Kanduč.[83] Rojen je bil 9. aprila 1887 v Idriji. Bil je kaplan v Starem trgu pri Ložu in v Cerknici, nato župnik v Babnem Polju, leta 1927 pa je nastopil kot župnik v Kropi na Gorenjskem. Ob nemški okupaciji se

80 Prav tam, str. 40, 41.

81 Prav tam, str. 42.

82 Komisija ZPKri, št. spisa 130-413/2010.

83 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 117; Črne bukve, str. 144; http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=31865, Franc Kanduč, 4. 3. 2019.

je umaknil v Ljubljansko pokrajino in nato prišel v Grahovo. Posebno skrb je namenjal revnim in ubogim. Šestindvajsetega decembra 1942 je odšel maševat na podružnico sv. Štefan v Lipsenj. Ko se je po maši vračal v Grahovo, so ga na poti med lipsenjsko cerkvijo in Žirovnico ustrelili partizanski kurirji v koleno in kolk, kar mu je zadalo hude rane. Do njega so sicer prišli člani vaške straže in ga še živega prepeljali v Logatec v bolnišnico, vendar je izkrvavel in umrl.[84] Obdolžen je bil organiziranja vaške straže, da je italijanski »špijon« ter da je zmerjal svojce partizanov in izvajal pritisk na starše partizanov tako, da je govoril, naj se vrnejo njihovi sinovi iz partizanov.[85] Krajevni narodnoosvobodilni odbor Grahovo je 25. januarja 1945 zapisal: »*26. 12. 1942 je bil ubit organizator bele garde župnik Kanduč in imenovani je bil zelo aktiven ter proti partizanom. Vzel je orožje od Italijanov in delal proti partizanom in OF*.«[86]

Na obravnavanem območju je bilo od novembra 1941 do konca leta 1942 sedeminštirideset žrtev revolucionarnega nasilja. Od tega je bilo devetintrideset civilistov, med katerimi so bili dva duhovnika in osemnajst žensk, poleg civilnih žrtev je bilo ubitih še sedem partizanov in vaški stražar. Med žrtvami je bilo šest mladoletnih oseb, trije civilisti in trije partizani. Pred ustanovitvijo prve vaške straže na tem območju, 30. julija 1942, je bilo do takrat umorjenih enainštirideset oseb, od tega petintrideset civilistov in šest partizanov, največ v mesecih

84 *Palme mučeništva*, str. 56; Jože Kramarič, *Kri mučencev …*, Druck – tisk Ljudske tiskarne v Ljubljani, Ljubljana 1944, str. 41; Ivo Žajdela, »35 zoglenelih trupel v Grahovem«, *Demokracija*, št. 14/XIX, 3. 4. 2014, str. 50.

85 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji* (ur. Rozalija Lukman idr.), Partizanska knjiga, knj. 5, Ljubljana 1978, št. dok. 18, str. 51.

86 SI ZAL CER 19, Krajevni ljudski odbor Grahovo, t. e. 2, a. e. 36, Okrožni odbor OF za Ljubljansko okrožje, št. 424, 22. 1. 1945.

juniju in juliju. Od začetka avgusta do konca decembra 1942 jih je bilo pet.[87]

Seznam v nadaljevanju se nanaša na prikaz smrtnih žrtev v nekdanjih občinah Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek in Sv. Vid v letu 1942.[88]

Priimek, ime	**Kraj bivališča**	**Leto rojstva**	**Datum in kraj usmrtitve**	**Status žrtve**
Baraga, Anzelm	Grahovo	1879	11. 7. 1942, Križna Gora	civilist; upokojenec
Drenik, Francka	Cerknica	1911/ 1912[89]	1. 7. 1942,[90] Krimska jama	civilistka; kmečka hči
Drobnič, Jožef	Hruškarje	1924	19. 6. 1942, Krimska jama	partizan; kmečki sin
Hiti, Franc	Begunje	1924	30. 7. 1942, Mihčevo brezno	civilist; kovaški pomočnik
Hiti, Janez	Begunje	1920	27. 7. 1942, Begunje	civilist; kovač

87 Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 82–92, 110–124, 148–156.

88 Danes nekdanje občine spadajo k Občini Cerknica. Seznam žrtev v nekdanjih občinah Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek in Sv. Vid leta 1942, katerih povzročitelj so bile partizanske enote oziroma komunistična revolucija, je nastal na podlagi literature, pričevanj, imenskega seznama smrtnih žrtev, ki ga je zbral INZ v Ljubljani, in na podlagi arhivskih dokumentov (npr. Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 82–92, 110–124 in 148–156; Komisija ZPKri; Zgodovinski arhiv Ljubljana; INZ: http://www.sistory.si/zrtve).

89 http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=14805, 4. 3. 2019; Okoliš, Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, str. 110.

90 V gradivu Komisije ZPKri je datum smrti 30. 6. 1942 (Komisija ZPKri, spis št. 130-144/2006).

Juvančič, Ana	Begunje	1925	13. 7. 1942, Krimska jama	civilistka; mladoletna; delavka
Juvančič, Angela	Begunje	1921	13. 7. 1942, Krimska jama	civilistka; kajžarica
Kanduč, Franc	Grahovo	1887	26. 12. 1942 pri Sv. Štefanu	civilist; župnik
Knap, Pavla	Dolenje Otave	1926	30. 7. 1942, Mihčevo brezno	civilistka; mladoletna; dekla
Knap, Terezija	Dolenje Otave	1892	30. 7. 1942, Mihčevo brezno	civilistka; gospodinja
Košir, Mirko	Bezuljak	1915	3. 6. 1942, Krimska jama	civilist; orožnik
Kovačič, Janez	Hribljane	1906	junij 1942, Krimska jama	civilist; kajžar
Krajc, Jožefa	Grahovo	1911	11. 7. 1942, Križna Gora	civilistka; šivilja
Krašna, Ivanka	Dolenja vas	1922	1. 7. 1942 pri Kožljeku	civilistka; gospodinjska pomočnica
Lešnjak, Ivan	Lešnjake	1926	junij 1942,[91] pri Krimski jami	partizan; mladoleten; posestnikov sin

91 Na seznamu žrtev iz revije Vidovski zvon je omenjen kot partizan, »padel pri Krimski jami 1942«, v gradivu komisije pa je omenjen vzrok smrti »likvidacija«, povzročitelj smrti »partizani«, z datumom »junij 1942«. Tudi Janko Maček v članku »Teror povzroči upor in državljansko vojno«, objavljenem v reviji *Zaveza*, zapiše, da je bil ustreljen pri Krimski jami (v: *Zaveza*, št. 25, junij 1997), str. 13. Datum smrti Ivana Lešnjaka je na seznamu smrtnih žrtev INZ, 13. 10. 1942, http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=46105, 4. 3. 2019.

V gradivu Komisije ZPKri je datum smrti 30. 6. 1942 (Komisija ZPKri, spis št. 130-144/2006).

Lubski, Anton	Rakek	1926	29. 6. 1942, pri Poljanah v Loški dolini	partizan; mladoleten; dijak
Malec, Andrej	Unec	1891	26. 11. 1941, Unec	civilist; kajžar
Marolt, Jakob	Žerovnica	1897	24. 6. 1942, Križna Gora	civilist; kajžar
Martinčič, Ana	Grahovo	1898	11. 7. 1942, Križna Gora	civilistka; šivilja
Martinčič, Marija	Grahovo	1884	11. 7. 1942, Križna Gora	civilistka; kmečka delavka
Mestek, Ana	Gora	1885	julij 1942, Iška	civilistka; kajžarica
Mihevc, Ivanka	Cerknica	1905	1.7. 1942, Krimska jama[92]	civilistka; kajžarica
Moravec, Miloš	Rakek	1923	23. 7. 1942, Krimska jama	civilist; študent
Mulec, Jožef	Cerknica	1909	10. 6. 1942, Krimska jama	civilist; čevljar
Obreza, Ana	Begunje	1914	13. 7. 1942, Krimska jama	civilistka; trgovska pomočnica
Petrič, Jože	Topol	1923	8. 10. 1942, Dolenja vas	vaški stražar; kajžar
Ponikvar, Janez	Hribljane	1912	junij 1942, Krimska jama[93]	civilist; kmečki delavec
Pregeljc, Marjan	Begunje	1924	23. 12. 1941, Begunje	civilist; mladoleten; dijak

92 V gradivu Komisije ZPKri je datum smrti 30. 6. 1942 (Komisija ZPKri, spis št. 130-144/2006).

93 Datum smrti Janeza Ponikvarja je na seznamu smrtnih žrtev INZ 8. 10. 1943, za kraj smrti je navedeno Gorenje Jezero (Krimska jama), http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=66041, 4. 3. 2019.

Premrov, Janez	Martinjak	1914	4. 6. 1942, Križna Gora	civilist; kmečki sin
Primožič, Anton	Bezuljak	1891	18. 9. 1942, Bezuljak	civilist; kmet
Purkat,[94] Ivanka	Gornje Otave	1921	11. 7. 1942, Krimska jama	civilistka; kajžarica
Rupar, Frančiška	Lešnjake	1896	1. 6. 1942, pri Zali	civilistka; kmet
Srimšek, Franc	Cerknica	1912	julij 1942, Krimska jama	civilist; kajžar
Strle, Franc	Sv. Vid	1903	23. 4. 1942, Sv. Vid	civilist; občinski tajnik
Strle, Valentin	Osredek	1899	23. 4. 1942, Osredek	civilist; kmet
Šivec, Jožefa	Begunje	1907	13. 7. 1942, Krimska jama	civilistka; gospodinja
Tacer, Jože	Rakek	1924	junij 1942, pri Poljanah v Loški dolini	partizan; študent
Tekavec, Anton	Tavžlje	1900	23. 4. 1942, Tavžlje	civilist; kmet; župan
Tekavec, Franc	Zala	1903	5. 7. 1942, Zala	partizan; kmet
Urbas, Ivan	Rakek	1912	julij 1942, Krimska jama	civilist; orožnik
Zalar, Janez	Bezuljak	1924	30. 7. 1942, Mihčevo brezno	partizan dezerter; mladoleten; delavec

94 Na seznamu smrtnih žrtev INZ je naveden priimek Purkart, http://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=68804, 4. 3. 2019.

Zalar, Marija	Kožljek	1910	13. 7. 1942, Krimska jama	civilistka; kmečka hči; šivilja
Zorc, Stanislav	Bezuljak	1913	oktober 1942, Ljubljanski vrh	partizan; obrtnik
Žagar, Frančiška	Grahovo	1914	11. 7. 1942, Križna Gora	civilistka; kajžarica
Žagar, Ivan	Grahovo	1886	11. 7. 1942, Križna Gora	civilist; orožnik
Žnidaršič, Marija	Bezuljak	1909	18. 9. 1942, Bezuljak	civilistka; gospodinja
Žužek, Karel	Sv. Vid	1892	14. 7. 1942, Jazbine pri Sv. Vidu	civilist; župnik

Povzetek

Obravnavano območje pripada Notranjski in je pred ter med drugo svetovno vojno obsegalo občine Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek in Sv. Vid. Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, 6. aprila 1941, je to območje zasedel italijanski okupator. Maja 1941 je bila v Cerknici organizirana partijska organizacija in junija na Rakeku. Na začetku tega meseca je bil ustanovljen okrožni komite KPS za Notranjsko. Prva organizirana partizanska enota na obravnavanem območju je bil Krimski bataljon, ustanovljen 10. oktobra 1941. Ta je izvedel napad na italijanski posadki v Ložu in Bezuljaku, 19. in 20. oktobra 1941, ter bil nato razbit. Do napada na italijansko posadko v Bezuljaku italijanska vojska ni izvajala večjega terorja nad civilnim prebivalstvom, potem pa se je zaostrilo. Z razvojem partizanskega gibanja so se pomnožile tudi njihove akcije proti italijanski vojski, posledica česar je bilo tudi po-

večanje nasilja italijanske vojske nad civilnim prebivalstvom. Nasilje okupatorja se je razplamtelo med italijansko ofenzivo, julija in avgusta 1942, ko je bilo na tem območju ubitih kar šestinosemdeset civilistov.

Začetki revolucionarnega nasilja na širšem cerkniškem območju segajo v konec leta 1941, ko sta odjeknila prva smrtna strela s partizanske strani, nasilje pa se je nato nadaljevalo spomladi leta 1942. Usmerjeno je bilo proti resničnim, domnevnim in potencialnim sovražnikom komunistične revolucije. Stopnjevalo se je do poletja 1942, ko je junija in julija doseglo višek. V teh dveh mesecih je bilo umorjenih sedemintrideset oseb, od tega enaintrideset civilistov in šest partizanov. Partizanske enote so poleg umorov predvsem civilnega prebivalstva izvajale tudi rope njihovega premoženja in požige stanovanjskih ter gospodarskih poslopij. Civilno prebivalstvo je bilo tako izpostavljeno tako okupatorjevemu kot tudi partizanskemu nasilju. Da bi se civilno prebivalstvo zavarovalo pred tem nasiljem, je bila 30. julija 1942 v Begunjah ustanovljena prva vaška straža na tem območju. Sledile so ji še ustanovitve vaških straž v vaseh Dobec, Bezuljak, Topol, Kožljek, Selščck in Dolenje Otave. Ob ustanovitvi vaških straž pa se je število smrtnih žrtev občutno zmanjšalo, od začetka avgusta do konca meseca decembra 1942 jih je bilo pet. Na obravnavanem območju je bilo od novembra 1941 do konca leta 1942 sedeminštirideset žrtev revolucionarnega nasilja. Od tega je bilo devetintrideset civilistov, med katerimi so bili dva duhovnika in osemnajst žensk, poleg civilnih žrtev je bilo še sedem partizanov in en vaški stražar. Med temi žrtvami je bilo šest mladoletnih oseb, med katerimi so bili trije civilisti in trije partizani.

Revolutionary Violence in the Wider Cerknica Area in 1942

Summary

The area under consideration is part of the Notranjska region and encompassed the municipalities of Begunje pri Cerknici, Cerknica, Rakek and Sv. Vid before and during the Second World War. After the attack of the axis powers on the Kingdom of Yugoslavia on 6 April 1941, this area was taken over by the Italian occupier. In May 1941, an organisation of the Party was set up in Cerknica and in Rakek in June. At the beginning of that month, the district committee of the Communist Party of Slovenia for the Notranjska region was established. The first organised unit of the Party in the considered area was the Krim Battalion, which was established on 10 October 1941. The battalion carried out an attack on the Italian units in Lož and Bezuljak on 19 and 20 October 1941 and was broken up afterwards. Until the attack on the Italian units in Bezuljak, the Italian army did not carry out any severe terror upon the civilian population; however, the situation worsened afterwards. The development of the Partisan movement resulted also in the multiplication of their actions against the Italian army, the consequence of which was also an increase in the violence of the Italian army against civilians. The occupier's violence erupted during the Italian offensive in July and August 1942, when as many as 86 civilians were killed in the area.

The beginnings of revolutionary violence in the wider Cerknica area date back to 1941, when the first fatal shots were fired on the Partisan side; the violence continued in the

spring of 1942. It was directed at the real, alleged and potential opponents of the communist revolution. It intensified until the summer of 1942, reaching its peak in June and July. In those two months, 37 people were killed, 31 of which were civilians and 6 of which were Partisans. In addition to killings of what was mostly the civilian population, Partisan units carried out robberies of their property and arsons of residential and agricultural buildings. Thus, the civilian population was exposed to the occupier's as well as the Partisans' violence. In order for the civilians to protect themselves from this violence, the first Village Guard in this area was established on 30 July 1942 in Begunje. Further Village Guards were established in the villages of Dobec, Bezuljak, Topol, Kožljek, Selščék and Dolenje Otave. After the establishment of Village Guards, the number of casualties significantly lowered; from the beginning of August until the end of December 1942, there were five casualties. There were 47 victims of revolutionary violence in this area between November 1941 and the end of 1942. 39 of them were civilians, two of which were priests and 18 of which were women. Along with civilian victims, there were also seven Partisans and one member of the Village Guard. Six of these victims were minors, three of which were civilians and three were Partisans.